

Бібліографія
Bibliography

Віктор ГУДЗЬ,
доцент кафедри історії, археології і філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
доктор історичних наук, доцент;

Олександр СИТНИК,
завідувач кафедри історії, археології і філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
доктор історичних наук, доцент

Рецензія

**на книгу «Україна в історії Європи XIX — початку XXI ст.: історичні
нарис: монографія» за ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського
(К.: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.)**

Проблеми наростання глобальних ризиків та загроз виживанню людства в епоху постіндустріального інформаційного суспільства потребують нагального розв'язання в межах міжнародної спільноти. Водночас геополітичне та цивілізаційне місце України в сучасному світі актуалізує проблему позбавлення ментальної спадщини постгеноцидного суспільства й осмислення національної історії як частини європейської. З огляду на значення людського капіталу, частка якого у високорозвинених країнах світу сягає 80% приросту національного багатства, архіважливим нині для України є випереджувальний розвиток освіти й науки, розширення меж міжкультурної взаємодії. У цьому контексті колективна монографія науковців відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту історії України НАНУ спільно з істориками інших українських наукових установ та вишів є не лише науково корисною, а й суспільно важливою. Актуальність предмета дослідження київських учених підтверджує, що з понад 3-х тис. дисертацій з історії, захищених за роки незалежності України до 2010 р., близько 400 праць припало на спеціальність «всесвітня історія». З них кожне десяте дослідження захи-

стили під час виконання комплексної теми «Україна у всесвітньому історичному процесі» аспіранти, здобувачі та співробітники цього відділу, зокрема й автори рецензованого видання [1]. Ученим належать чимало інших публікацій, що охоплюють різні виміри європейської історії та історичних зв'язків України з Європою. Водночас, як зазначив керівник відділу д.і.н. С.В. Віднянський, залишається широке поле для студювання численних «білих плям» європейської історії, зокрема Центрально-Східної Європи, як у хронологічному, так і в діахронічному вимірах [2]. Монографія, яку власне обрано для рецензування, є зразком комплексного проблемно-хронологічного дослідження за трьома тематичними напрямками, виділеними в окремі повноцінні за змістом розділи.

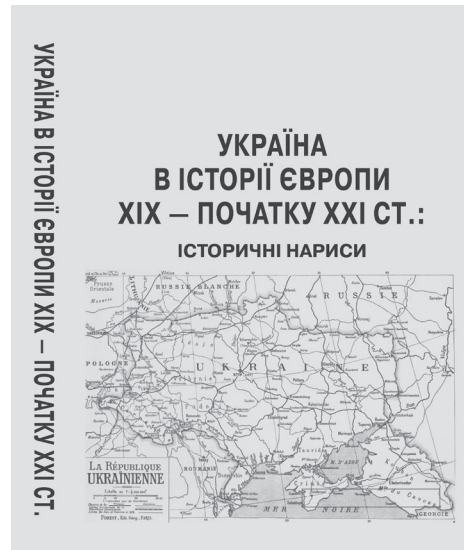
У першому розділі праці йдеться про європейські рецепції України в XIX – на початку XX ст. з акцентом на українсько-слов'янські й українсько-німецькі культурні взаємини.

У другому розділі монографії досліджено питання дипломатичної та військової історії XX століття, роль української міжвоєнної еміграції в актуалізації «українського питання» в Європі.

Останній, третій розділ монографії присвячено політико-правовим питанням відносин України з Європейським Союзом.

Загалом, аналізуючи оригінальні за постановкою проблеми й змістом історичні нариси «Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.», можна дійти таких висновків.

Праця науковців відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України є комплексною, адже охоплює хронологічний, тематичний і географічний виміри в координатах Україна – Європа. Свої теоретичні положення та висновки науковці ґрунтують на авторитетній і розлогій джерельній базі, що містить матеріали архівних фондів, нормативні документи, публікації кількома іноземними мовами. Застосовано ефективні методологічні підходи й багатий методичний інструментарій, що сприяло всебічному висвітленню авторами предметів дослідження, які істотно відрізнялися по окремих підрозділах у межах загальної студії системи взаємовідносин Україна – Європа.

Попри виправдану завданнями роботи та принципом історизму побудову дослідження за проблемно-хронологічним методом, можна виділити кілька основних тематичних напрямів, які, на нашу думку, найбільш повно та всебічно висвітлені в рецензованій праці.

Насамперед, ідеться про зв'язки України з Німеччиною, студії яких зайняли близько третини монографії та стали рефлексією на історично вагомий й різнобічний вплив на європейську політику й вирішення «українського питання». Дослідження спектра українсько-німецьких відносин, по-перше, відзначається ґрунтовною джерельною базою, вправним володінням міждисциплінарними науковими методами; по-друге, вирізняється всебічністю тематичного охоплення: українська проблематика в німецькій літературі, наукові студії українців у Німеччині, просвітницька діяльність німецької громади на теренах Наддніпрянщини, українська еміграція в Німеччині, дипломатичні зв'язки двох країн, Україна й Німеччина у світових війнах та російсько-українській війні тощо. Вдало поєднано дослідження німецьких і українських локальних спільнот в еміграції з макроісторичним виміром їхніх міжнародних зв'язків у часі й просторі.

Ґрунтовно досліджено також взаємозв'язки українців зі слов'янськими народами, передусім із болгарським, польським, чеським. Представлено фаховий аналіз стану освіти й культури чеських і польських поселенців на Волині, культурних та наукових зв'язків українців із Чехословаччиною, наукові й літературні впливи України в Болгарії, життя української творчої діаспори в ЧСР, ставлення чеської та угорської влади до українців Закарпаття, самовизначення Карпатської України, події в Чехословаччині 1968 р. і реакцію на них в Україні тощо.

Ретельно простежено бачення європейських держав «українського питання» напередодні двох світових воєн і російської гібридної війни з Україною. Зокрема, слушно наголошено, що ні в 14 пунктах Вільсона, ні в планах Версальських миротворців, ані в розкладах Гітлера й Сталіна Українській державі місця не було, і лише з відновленням незалежності в 1991 р. європейці стали сприймати Україну як суб'єкта міжнародних відносин.

Автори монографії виявили глибоке розуміння процесів глобалізації, інформаційної революції, євроінтеграції, значення правових оцінок європейськими інституціями російського вторгнення в Україну. Зокрема, в останньому підрозділі успішно проведено компаративний аналіз ставлення влади та політикуму ФРН, Франції, Австрії до російських гібридних дій на Донбасі й у Криму в поєднанні з дослідженням політичних процесів у цих країнах.

Ще однією наскрізною й добре виписаною сюжетною лінією в другому та третьому розділах є історія української дипломатії періодів незалежності й радянської доби та культурної дипломатії України в ЮНЕСКО.

Відзначаючи високий фаховий рівень усього авторського колективу, на нашу думку, можна виділити, за критеріями збалансованості теоретичного й фактологічного наповнення, аналітичного й синтезного підходів тематичні підрозділи 1.2, 1.3, 3.2, 3.5 та майже весь 2-й розділ. Наприклад, підрозділ 1.2 – це своєрідна «монографія в монографії» за ґрунтовністю та новизною для україністики джерельної бази (посилання на кілька сотень різномовних джерел), міждисциплінарною методологією, тематикою, за осмисленням ідейного наповнення німецькомовної історіографії, ця частина книги демонструє яскравий зразок сучасної інтелектуальної історії.

Водночас, оперуючи репрезентативною джерельною базою, більшість авторів монографії (за винятком підрозділів 1.2, 2.7, 3.1, 3.2, 3.5), недостатньо уваги надали історіографічному аспекту в контексті визначення дослідницьких завдань та дискусійних питань, хоча, як видно з їхніх послань, існують наукові монографії, зокрема й членів авторського колективу, в яких якісно розроблено представлену тематику.

Лише окремі дослідники, крім висновків, представили своє бачення подальшої розробки теми чи перспективні сценарії розвитку проаналізованих ними політичних подій (1.2, 2.7, 3.4, 3.5), а деякі інші, насамперед у першому розділі, дещо перевантажені позитивістським описом фактів за недооцінки теоретичних побудов синтезних узагальнень.

Назва підрозділу 2.7, на наш погляд, лише частково передає його зміст, бо матеріал, безпосередньо пов'язаний з УРСР, поступається за обсягом аналізу співпраці в межах РЕВ та реакції українців на радянське вторгнення в Угорщину й Чехословаччину. Намагання охопити внутрішні зміни радянських режимів, події в окремих країнах Європи, економічні зв'язки СРСР порушило послідовність викладу. Водночас автор підрозділу продемонстрував фахове розуміння концепту «Східна Європа» та, насамкінець, виокремив європейські висновки посткомуністичної трансформації для України.

Імовірно, наукові зацікавлення і жанр історичних нарисів зумовив вибір авторським колективом тематики окремих розділів, але, на нашу думку, дослідження набуло би більшої комплексності із залученням до аналізу українсько-польських взаємин у ХІХ–ХХІ ст. та сучасних сюжетів відносин України з державами Балтії, Вишеградською групою, країнами Закавказзя, Туреччиною, Румунією, Молдовою, Білоруссю, а також геополітичних і безпекових проблем у межах Україна – НАТО тощо. А втім, такі побажання можуть бути здійснені під час реалізації наступних дослідницьких планів потужного колективу вчених.

Загалом, акцентуючи увагу на тому, що Україна, виробивши своєрідну ментальність і стійкість народу, була та досі є брамою Європи, автори монографії слушно відзначили: «Утім і нині у світі подекуди до кінця не

усвідомлюють ані багатства й величі української історії, ані її глибинного цивілізаційного змісту» (с. 9). Рецензоване видання стане в нагоді науковцям, викладачам, студентам, дипломатам і політикам України й іноземних держав, істотно послужить усім, кого цікавить історія та культурно-цивілізаційне буття України як органічної складової європейської цивілізації. Праця науковців відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України має всі ознаки фундаментального наукового дослідження, яке, за своїм теоретичним рівнем, тематичним розмаїттям, надзвичайно розлогою джерельною базою, зваженими висновками є вагомим і неординарним здобутком української історичної думки.

1. *Віднянський С.* Проблеми всесвітньої історії в українській історіографії: стан та перспективи досліджень. Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2010. Вип. 5. У 2 ч. Ч. 1. С. 50–60.
2. Там само.